

QO‘QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 3-son)

FILOLOGIYA
PHILOLOGY

UDK: 82.0(575)+82-94+297.4

ORCID: 0000-0002-6187-8090

ALISHER NAVOIYNING “MAHBUB UL-QULUB” ASARINING ADABIY-
TANQIDIY VA IJTIMOY-FALSAFIY TALQINI: YEVRONA VA O‘ZBEK
TADQIQOTCHILARI NIGOHIDA

ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКОЕ И СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЕ
ТОЛКОВАНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ АЛИШЕРА НАВОИ “МАХБУБ УЛ-КУЛУБ”:
ВЗГЛЯД ЕВРОПЕЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

THE LITERARY, CRITICAL, AND SOCIO-PHILOSOPHICAL
INTERPRETATION OF ALISHER NAVOI’S “MAHBUB UL-QULUB”:
PERSPECTIVES OF EUROPEAN AND UZBEK SCHOLARS

Nasirdinova Yorkinoy Abdumuxtarovna

*Qo‘qon universiteti Andijon filiali, Tillarni o‘qitish kafedrası mudiri, filologiya fanlari
bo‘yicha falsafa doktori, PhD*

E-mail: nasirdinovayorkinoy@gmail.uz | Telefon: +998 90 5247620

Annotatsiya: Mazkur maqolada Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asari Yevropa va o‘zbek tadqiqotchilari tomonidan qanday talqin qilingani tahlil etiladi. Jumladan, Alimulla Habibullaev, Fransua Belen va Aleksandr Papaslarning qarashlari solishtirilib, adabiy, ijtimoiy-siyosiy va falsafiy nuqtai nazardan chuqur tahlil qilinadi. Asarda tasvirlangan toifalar va ularning Navoiyning zamonasidagi aks-sadosi zamonaviylik, axloqiy tanqid, tasavvufiy tafakkur doirasida ko‘rib chiqiladi. Maqola qiyosiy va kontekstual metodlar asosida yozilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy axloq, tasavvufiy tafakkur, pandnoma, Navoiyning tanqidi, Yevropa talqini, adabiy tahlil, falsafiy qarashlar, axloqiy qadriyatlar, tanqidiy realizm, xalqparvarlik.

Аннотация: В данной статье анализируются различные подходы к интерпретации произведения Алишера Навои "Махбуб ул-кулуб" как в узбекской, так и в европейской научной традиции. Сравниваются взгляды Алимоллы Хабибуллаева, Франсуа Белена и Александра Папаса. Особое внимание уделено этико-философскому и социально-критическому содержанию произведения, а также его роли как зеркала общественной

жизни XV века. Исследование построено на основе сравнительно-аналитического метода.

Ключевые слова: социальная этика, суфийская мысль, наставления, критика Навои, европейские интерпретации, литературный анализ, философское мышление, нравственные ценности, критический реализм, народность.

Annotation: This article analyzes the interpretations of Alisher Navoi's "Mahbub ul-qulub" by both Uzbek and European scholars. The views of Alimulla Habibullaev, François Belen, and Alexandre Papas are compared and evaluated from literary, socio-political, and philosophical perspectives. The article explores how Navoi's depictions of various social groups reflect the ethical and spiritual concerns of his time. Comparative and contextual methods are applied throughout the study.

Key words: social ethics, Sufi worldview, moral teaching, Navoi's critique, European interpretations, literary discourse, philosophical insights, moral values, critical realism, populism.

KIRISH

Alisher Navoiy ijodining muhim va yetuk namunalaridan biri bo‘lgan “*Mahbub ul-qulub*” asari XV asr oxirida – muallif umrining so‘nggi bosqichlarida yozilgan bo‘lib, Sharq pandnoma an‘anasining cho‘qqisidir. Unda inson axloqi, jamiyatdagi turli ijtimoiy qatlamlar, fazilatlar va illatlar haqida chuqur falsafiy, tasavvufiy va ma‘naviy mulohazalar berilgan. Asar sajlangan nasrda, ammo o‘rnatilgan she‘riy parchalari bilan ham o‘quvchiga estetik zavq va ruhiy tarbiyani birgalikda taqdim etadi. Unda shoir o‘z umr tajribasi va kuzatishlaridan kelib chiqib, xalq manfaati yo‘lida halol va to‘g‘ri bo‘lishga chorlaydi, yomon odatlar va illatlarni qattiq qoralab, ezgu fazilatlarni ulug‘laydi.

“Mahbub ul-qulub” mazmunan boy bo‘lgani bois, asrlar davomida Sharq va G‘arb olimlari e‘tiborini tortib kelgan. Mazkur maqolada asarning Yevropa va O‘zbekiston ilmiy an‘analarida talqini qiyosiy tahlil qilinadi. Xususan, Alimulla Habibullaevning “Navoiy pandnomasi” [1] haqidagi maqolasidagi yondashuv, Alexandre Papas (Fransiya)ning 2023-yilda chop etilgan “Ainsi parlait le Derviche” kitobining 1-bobi “Présentation du Mahbûb al-qulûb de ‘Alî Shîr Nawâ’î ” [2] bo‘yicha tahlillar, XIX asr fransuz sharqshunosi François Alphonse Belin tomonidan “Mahbub ul-qulub”ga berilgan talqin (“Moralistes orientaux: Caractères et Maximes”, 1866) [3] hamda boshqa Yevropa olimlarining izoh va sharhlari o‘rganiladi. Kirish qismida asarning qisqacha mazmuni va ilmiy muammo bayon qilinib, tadqiqot maqsadi – “Mahbub ul-qulub” asarining Sharq (O‘zbekiston) va G‘arb (Fransiya) ilmiy an‘analarida qanday talqin etilganini aniqlash – belgilab olindi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

Mazkur tadqiqotda qiyosiy-tahliliy metod qo‘llanilib, “Mahbub ul-qulub”ga oid turli ilmiy manbalardagi qarashlar solishtirildi. Dastlab asarning mazmuniy tuzilishi va g‘oyaviy qatlamlari (ijtimoiy-siyosiy tanqid, axloqiy model, xalq manfaati) haqida qisqacha ma‘lumot

berilib, so‘ngra har bir tanlangan muallif – Habibullaev, Papas, Belin (va zarur o‘rinlarda boshqa olimlar) – yondashuvi alohida tahlil qilindi. Har bir manbadan tegishli iqtiboslar keltirilib, ularning Navoiy asarini falsafiy, axloqiy va ijtimoiy nuqtai nazardan qanday talqin qilgani o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida birlamchi manbalar (masalan, Alimulla Habibullaevning “Navoiy pandnomasi”, Alexandre Papas (Fransiya) ning 2023-yilda chop etilgan “Ainsi parlait le Derviche” kitobining 1-bobi “Présentation du Mahbûb al-qulûb de ‘Alî Shîr Nawâ’î”, Belinning “Journal Asiatique”dagi maqolasi) va ikkilamchi manbalar (O‘zbekiston va Fransiyada olib borilgan navoiyshunoslik ishlari, zamonaviy tadqiqotlar)dan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Alimulla Habibullaev – zamonaviy o‘zbek adabiyotshunosi – “Mahbub ul-qulub”ni pandnoma (pand-nasihat asari) janri doirasida o‘rgangan. Uning maqolasida Navoiy asarining janr xususiyatlari va innovatsion jihatlari yoritilib, “Mahbub ul-qulub” shu ruhdagi avvalgi pandnoma asarlari bilan qiyoslangan. Habibullaev Navoiy ushbu asarda Sharq pandnoma an‘anasini davom ettirib, uni mazmunan boyitganini ta’kidlaydi. Xususan, Navoiy o‘zining ijtimoiy tanqidiy nigohi bilan jamiyatdagi turli tabaqalarni – podshohdan tofaqirgacha – alohida fasllarda tavsiflab, har birining burch va kamchiliklarini ochib bergan. Habibullaev fikricha, asardagi bunday yondashuv Navoiy zamondoshlarining axloqiy kamolotiga xizmat qiluvchi axloqiy modelni yaratgan bo‘lib, bunda shoir xalq manfaatini ko‘zlab, odil va ma’rifatli boshqaruvni targ‘ib etadi. Darhaqiqat, Habibullaev izlanishlarida Navoiy pandnomasi Qur‘on oyatlari va hadislarga hamohang ekani qayd etiladi – bu jihat asarning ma’naviy asoslarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, olim Navoiy pandnomasining avvalgi nasihatgo‘y asarlardan farqli yangi uslub va g‘oyaviy yangiliklarga boy ekanini alohida e’tirof etadi.

Alexandre Papas – fransuz tadqiqotchisi va Markaziy Osiyo tasavvuf tarixini o‘rganuvchi – “Ainsi parlait le Derviche” (So‘zlagan edi darvish) nomli asarida Navoiy obrazini sufiyona tafakkur va jamiyatdan chetda qolgan “darvish”lar prizmasida tahlil qiladi. Papas Markaziy Osiyo islomiy “marginal” guruhlarini o‘rganar ekan, Navoiy asaridagi darveshona falsafa va ijtimoiy tanqid unsurlariga e’tibor qaratadi. Uning tahlilida “Mahbub ul-qulub” Sharqona hikmat va tasavvufiy axloq uyg‘unlashgan bitik sifatida ko‘riladi: Navoiy unda zohidlik, qanoat, rizo kabi tasavvufiy fazilatlarni ulug‘laydi va har qanday holatda qazo va qadar bilan rozi bo‘lish tuyg‘usini ta’riflaydi [2;52]. Papas, ayniqsa, Navoiy asaridagi ijtimoiy qatlamlar tasviriga diqqat qaratib, undagi kambag‘al darvishlar, saxiy boylar, odil podshoh va zolim amaldorlar kabi “chetda qolgan” yoki “ideal” tiplar tahlili orqali asar jamiyat axloqini yaxshilashga qaratilganini ta’kidlaydi. Olim Navoiyga “sharqona moralist” – ya’ni Sharq donishmand-axloqchisi sifatida qaraydi, chunki shoir asarda odob-axloq qoidalarini nafaqat nazariy, balki hayotiy misollar orqali ham bayon etgan. Papas qarashlaridan anglashilishicha, “Mahbub ul-qulub”dagi adolat konsepsiyasi tasavvufiy dunyoqarash bilan uyg‘undir: masalan, Navoiy adolatli hukmdorni “darvesh holatli shoh” sifatida tasvirlab, haqiqiy odil boshqaruvchi xuddi bir darvishdek kamtar va haqgo‘y bo‘lmog‘i lozim degan g‘oyani ilgari suradi. Papas

Navoiy asarini nafaqat tarixiy-kontekstda, balki uning bugungi axloqiy ahamiyatini ham sharhlab, Sharq ma’naviy merosining Yevropa fani uchun qadrlı manba ekanini uqtiradi.

François Alphonse Belin (ba’zi manbalarda M. Belen tarzida keltirilgan) – XIX asr fransuz sharqshunosi – Navoiy ijodini Yevropada tanitgan ilk olimlardan biri sanaladi. U 1861-yilda Parijda “Mir Alisher Navoiy haqida biografik va adabiy ma’lumot” (Notice biographique et littéraire) [4] nomli batafsil maqola chop etib, Navoiyning hayoti va 25 ta asarini Yevropa ilmiy jamoatchiligiga tanishtirgan. 1866-yilda esa Belin “Moralistes orientaux: Caractères, Maximes et Pensées de Mir Ali-Chir Névai” nomli ikki qismli tadqiqotini “Journal Asiatique” jurnalida e’lon qildi. Ushbu ishida u “Mahbub ul-qulub” asarini alohida tahlil qilib, undan parchalar fransuz tiliga tarjima qildi. Belinning yondashuvi Navoiyga “sharq moralisti” sifatida qarash bo’lib, u asarni La Bruyère kabi g’arbona “Karakterlar” (xulq-atvor tiplarini tasvirlash) va “Maqollar va hikmatlar” ruhida talqin etdi. Darhaqiqat, Belin asarning birinchi qismini jamiyat toifalarining karakteristikaları deb ko’rsa, uchinchi qismini Navoiyning hikmatli so’zlari va axloqiy maqollari to’plami sifatida Yevropa o’quvchisiga yetkazgan. Uning izohlarida Navoiy tomonidan tanqid qilingan johil kimsalar, poraxo’r amaldorlar va adolatsiz hokimlar misollari keltirilib, ularni Yevropa axloqiy adabiyotidagi tipik obrazlar bilan qiyoslash seziladi. Belin Navoiy asarini yuqori baholab, Sharq axloqiy tafakkurining yuksak namunasi sifatida ta’riflagan. Jumladan, u “Mahbub ul-qulub”ning Yevropada turkolog talabalari orasida kuchli qiziqish uyg’otgan kamsonli asarlardan ekanini qayd etgan va bu asar hatto Sharqda o’zbeklar orasida ham noyob topilishini ta’kidlagan. Belin nafaqat asarni tahlil qildi, balki uning Chig’atoycha matnini ham 1872-yilda Parijda nashr qildirgan – shu tariqa, Navoiy pandnomasini ilk bor G’arb olimlari original matnda mutolaa qilish imkoniga ega bo’ldilar.

Boshqa Yevropa olimlar ham vaqt o’tishi bilan “Mahbub ul-qulub”ga munosabat bildirishgan. Masalan, Lucien Bouvat (Fransiya, 1926) Navoiy asarlarini o’rgangan, biroq uning yondashuvi ancha tanqidiy bo’lib, u “Mahbub ul-qulub”ni Nosir Xisravning “Saodatnoma” asariga taqlid va tarjima mahsuli deb noto’g’ri xulosaga kelgan edi.[4] Bouvat asardagi tasavvuf va axloqiy g’oyalarni yetarlicha anglamay, Navoiyni mustaqil mutafakkir sifatida emas, balki avvalgi manbalarga bog’liq targ’ibotchi sifatida talqin qilgan. Bu fikrlar o’sha davrda V.V. Bartold kabi yirik olimlar tomonidan keskin rad etildi – Bartold Bouvatning ilmiy asoslari nochor ekanini ko’rsatib, Navoiy ijodini chuqurroq tahlil qilish lozimligini ta’kidladi. Yana bir fransuz olimi Pavet de Courteille 1874-yilda Belin nashriga yozgan sharhida, “Mahbub ul-qulub” g’arbshunoslar orasida nega bu qadar qiziqish uyg’otganini ta’kidlab, Belinning xizmatini yuksak baholagan. Ingliz sharqshunosi Edward Browne ham o’zining “Fors adabiyoti tarixi” kitobida Navoiyni ulug’lab, uning pandnoma-uslubidagi asarlari Sharq axloqiy fikrining cho’qqisi ekanini qayd etgan (Browne, 1906). Shu tariqa, XIX-XX asrlarda “Mahbub ul-qulub” Yevropada asta-sekin tanilib, uni sharhlashda turli falsafiy va qiyosiy yondashuvlar shakllanganini ko’ramiz.

Yuqoridagi natijalar har bir muallifning “Mahbub ul-qulub”ga o’ziga xos yondashuvini ko’rsatadi. Habibullaev va umuman o’zbek navoiyshunosligi an’anasida asar avvalo milliy

ma'naviy meros sifatida qaralib, uning tarbiyaviy-axloqiy ahamiyati va islomiy-didaktik ildizlariga urg'u beriladi. Habibullaev Navoiy pandnomasini pandnoma janri evolyusiyasining yuqori nuqtasi deb baholar ekan, axloqiy model sifatida qadrlaydi va asardagi yangilik – ya'ni jamiyat hayotini keng qamrab, real tahlil qilgani – ni alohida ta'kidlaydi. Papas esa zamonaviy g'arb tadqiqotchisi sifatida asarga yanada keng falsafiy-kontekstual qarash bilan yondashadi: u Navoiy nigohidagi ijtimoiy adolatsizlik tanqidini va tasavvufiy hikmatlarni hozirgi ilmiy diskurs – masalan, marginal guruhlar va ruhan kamol topish masalalari – bilan bog'laydi. Papas talqinida Navoiy bir vaqtning o'zida ham axloqiy nasihatgo'y, ham sufiyona faylasuf, ham jamiyat tanqidchisi sifatida gavdalanadi.[2;55] Bu jihatlar, albatta, Habibullaev asarida ham ko'rsatilgan, biroq Papas ularni G'arb auditoriyasiga tushunarli uslubda, Markaziy Osiyo madaniy tarixi doirasida talqin qiladi.

Belinning yondashuvi bilan o'zbekcha talqinlarni qiyoslasak, anchayin farqli maqsadlar ko'zga tashlanadi. Belin Navoiy asarini Yevropa o'quvchisiga tanishtirish, Sharq axloqini qiyosan tushuntirish maqsadida asarga yondashgan. U Navoiy obrazini sharqona moralist – ya'ni Sharq axloqshunos donishmandi sifatida talqin etib, asardagi har bir qatlam (ijtimoiy, axloqiy, didaktik)ni Yevropa an'alaridagi muqobillari bilan bog'lashga harakat qilgan. Masalan, turli tabaqalar tavsifini La Bruyère yoki boshqa fransuz ma'naviy adabiyoti “xarakterlari” bilan qiyos qilish mumkinligini ko'rsatgan bo'lsa, hikmat va maqollarini fransuz tiliga tarjima qilib, ularni Monten yoki Paskal aforizmlariga qiyos qiladi.[3;2] O'zbek olimlari esa, Belindan farqli o'laroq, “Mahbub ul-qulub”ni bevosita milliy-islomiy kontekstda o'qiydilar: Navoiy bunda tasavvufiy merosga suyangan holda jamiyatni axloqiy sog'lomlashtirishga intilganini ko'radilar. Misol uchun, Sh. Xaitov asarning talqinida Qur'on va hadislar ta'sirini, tasavvuf ta'limotining mavqeini alohida ta'kidlaydi – bu aspekt Belin asarida deyarli tilga olinmaydi yoki yuzaki qayd etiladi.

Shuningdek, “adolat konsepsiyasi”ning yoritilishida ham mualliflar o'rtasida tafovut mavjud. Navoiy “Mahbub ul-qulub”da adolatli podshoh, saxiy boy, halol olim va hokazo ideal tiplarga alohida to'xtalgan, bu orqali jamiyat uchun zarur odil tuzum va axloqiy mezonlarni belgilagan. Habibullaev va o'zbek olimlari uchun bu – Navoiyning xalq manfaati yo'lidagi ijtimoiy-adolatparvarlik g'oyasi, ya'ni shoirning Sharq Renaissance davridagi o'ziga xos ijtimoiy falsafasi namoyonidir. Papas ham adolat masalasiga e'tibor qaratib, uni tasavvufiy kamtarlik va rizo tushunchalari bilan bog'laydi – masalan, adolatli hukmdorni darvishning kamtarinligi bilan qiyoslab, Navoiy idealidagi podshoh “darvish-shoh” modeliga urg'u beradi (Papas talqini). Belinda esa adolat konsepsiyasi ko'proq umumaxloqiy kategoriya sifatida, Sharq nasihatlarining ajralmas qismi tarzida tushuntiriladi. U Navoiy asarini tahlil qilar ekan, odil va zolim shoh obrazlarini Yevropadagi “yaxshi va yomon hukmdor” haqidagi rivoyatlar bilan qiyosan sharhlab, sharq adabiyotining bu boradagi o'ziga xos an'anasini Yevropa kitobxoni uchun ochib berishga intilgan.

Yana bir muhim jihat – Navoiy va tasavvuf masalasi – har bir muallif tomonidan turlicha yoritiladi. O'zbek olimlari (Habibullaev, Xaitov va boshqalar) Navoiyni mutasavvif shoir

sifatida ko‘rib, “Mahbub ul-qulub”dagi hikmatlarni Ahmad Yassaviy, Jaloliddin Rumi kabi tasavvuf namoyandalarining pand-nasihat an‘analari davomiyligi sifatida baholaydilar. Papas aynan shu tasavvufiy kontekstni chuqurroq ochib, Navoiy asarini *Naqshbandiya tariqati* g‘oyalari tarbiyalagan bir mutafakkir nigohi deb tushuntirishi mumkin – chunki Papas Markaziy Osiyo darvishlari tarixini bilgan holda, Navoiyda ham botiniy (ichki) kamolot g‘oyalariga ishora topadi. Belin davrida esa Yevropada tasavvuf tushunchasi hali uncha chuqur anglashilmagan edi; shunga qaramay, Belin Navoiy hikmatlaridagi ilohiy ishq va oxiratga intilish mavzularini payqagan va ularni “Sharq ruhoniyligining ifodasi” deya talqin qilgan bo‘lishi ehtimol. Biroq Belin asosan asarni axloqiy-maishiy nuqtai nazardan sharhlab, tasavvuf falsafasini ikkilamchi planda qoldiradi – bu hol yuqorida zikr etilgan Bouvatning xato xulosalarida ham aks etgan (Bouvat Navoiy tasavvufini noto‘g‘ri tushungan edi). Demak, Sharq va G‘arb olimlari o‘rtasidagi tafovut shundaki, Sharq (O‘zbekiston) an‘anasida “Mahbub ul-qulub”ning islomiy-ma‘naviy asoslari va milliy tarbiya vazifasi ko‘proq urg‘ulanadi, G‘arb an‘anasida esa uning umuminsoniy axloqiy mazmuni va qiyosiy adabiy qiymatiga e‘tibor beriladi.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, “Mahbub ul-qulub” Sharqona moralistik asar sifatida turli kontekstlarda talqin qilinarkan, uning ko‘p qirrali mazmuni har bir olim nigohida yangi jihatlar bilan namoyon bo‘ladi. Masalan, Habibullaev uni o‘zbek axloqiy tafakkurining yuksak cho‘qqisi deb bilsa, Belin uni Sharq va G‘arb axloqiy qarashlarini bog‘lovchi ko‘prik sifatida taqdim etgan; Papas esa bugungi global ilmiy doirada asarni mazmunan qayta o‘qib, undagi hikmatlarni zamonaviy inson va jamiyat muammolari bilan bog‘lashga intiladi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, “Mahbub ul-qulub” asarining talqini Sharq va G‘arbda turli tarixiy-ilmiy an‘analarga tayangan holda rivojlanib kelmoqda. O‘zbekistonda bu asar milliy ma‘naviyat va axloq risolasi sifatida o‘rganilib, undagi ijtimoiy tanqid va pand-nasihatlar bevosita Navoiyning xalqparvarlik, adolatparvarlik g‘oyalari prizmasida tushuntiriladi. Habibullaev kabi olimlar Navoiy pandnomasini avvalgi pandnoma an‘analari bilan solishtirib, shoirning novatorligini va asarning tarbiyaviy ahamiyatini yuksak baholaydilar.

Yevropa olimlari esa, Belindan boshlab, “Mahbub ul-qulub”ni Sharq axloqiy tafakkurining durdonasi sifatida kashf etdilar: Belin uni fransuz tiliga tarjima qilib, Sharq moralisti Navoiyni Yevropaga tanitdi. Keyingi G‘arb tadqiqotlarida (masalan, Papas) asar tasavvuf falsafasi, ijtimoiy adolat tushunchasi singari keng mavzularda tahlil qilinib, Navoiy qarashlarining umumbashariy ahamiyati qayta kashf etilmoqda.

Maqolada ko‘rilganidek, har bir muallif “Mahbub ul-qulub”ga o‘z ilmiy-dunyoviy dunyoqarashi doirasida yondashgan: biri axloqiy-falsafiy modelni ko‘rgan bo‘lsa, boshqasi tarixiy-tanqidiy ruhni ko‘radi, uchinchi esa mistik-ma‘rifiy jihatlarini ilg‘aydi. Chuqur qiyosiy tahlil esa shuni ko‘rsatadiki, ushbu asar ko‘p qirrali mazmunga ega bo‘lib, uni to‘la anglash uchun Sharqona va G‘arbone talqinlarni birgalikda o‘rganish zarur. Xususan, Navoiy sharqona

moralist sifatida ham adolatli jamiyat idealini, ham tasavvufona axloq falsafasini singdirgan; buni Yevropa tadqiqotchilari ham tan olgan holda, o‘z ilmlaricha sharhlashgan.

Ushbu ish “Mahbub ul-qulub”ning Sharq va G‘arb talqinlarini qiyoslab, har ikkala ilmiy an’ana o‘rtasida muloqot o‘rnatishga xizmat qiladi. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asari – milliy boylik va umumbashariy meros – turli madaniy-ilmiy makonlarda turlicha yondashuvlar uyg‘otgan bo‘lsa-da, bu yondashuvlarning har biri asarning mazmuniy boyligini yanada to‘liqroq anglashimizga hissa qo‘shadi. Sharq va G‘arb talqinlarini birlashtirgan holda, biz Navoiyni nafaqat o‘z davrining axloqiy mutafakkiri, balki bugungi kunda ham dolzarb bo‘lgan axloq va adolat timsoli sifatida ko‘rishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Истиклол даври ўзбек навоийшунослиги: 30 жилдлик / Нусратулло Жумахўжа: Сатрлар силсиласидаги сеҳр; Алимудла Ҳабибуллаев: Навоий пандномаси; нашрга тайёрловчилар О. Давлатов, Д. Юсупова; Алишер Навоий номидаги халқаро жамоат фонди. – Т.: TAMADDUN, 2022. 296 бет

2. Papas A. Ainsi parlait le Derviche – Les marginaux de l’islam en Asie centrale, XVe–XXe siècle. Paris, 2018. – 362p.

3. Belin F. A. Moralistes orientaux: Caractères et Maximes de Mir Ali-Chir Névai. Journal Asiatique, sér.6, t.7, 1866, pp.523–552; 126–154

4. Yorkinoy Nasirdinova. (2024). CENTRAL ASIA THROUGH THE PRISM OF FRENCH ORIENTAL STUDIES [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11261561>.

5. (Belin F. A. Notice biographique et littéraire sur Mir Ali-Chir Névai. Journal Asiatique, 1861, t.17, pp.281–357)

6. Lucien Bouvat. Une oeuvre de Navoi: Mahboub al-Qouloub. Revue du Monde Musulman, 1925–1926 (talqin va tanqidiy yondashuv)

7. Ochilova M. Sh. “Alisher Navoiy ma’naviy-axloqiy qarashlarining ijtimoiy-falsafiy tahlili” (PhD dissertatsiyasi avtoreferati).

https://buxdu.uz/media/aftoreferat/ochilov%D0%B0_m%D0%B0ftun%D0%B0_shuxr%D0%B0tovn%D0%B0.pdf